

Introduction. Brexit and Other Contemporary Socio-Political Crises in European Literature

In 2016, Great Britain held a national referendum on whether it should remain in or leave the European Union. A few years later, notwithstanding the decision's legal footing, the British Isles seem to have been caught in an impasse, perhaps even chaos. Over this period, the United Kingdom's credibility and prestige have dramatically decreased, which has disrupted certain sectors of the economy as well as enhanced the centrifugal forces of separatism. Furthermore, it has had wide ramifications for all of Europe, inflicting upon it an acute illness of a systemic nature. On top of that, in 2020 people in the Isles and on the continent have had to struggle with the spread of the COVID-19 pandemic. There is no doubt that various troubles, calamities and recent political crises have taken a heavy toll on the collective frame of mind.

Since literature is a good barometer of the overall mood, it is our intent to devote the upcoming issue of the *Porównania* journal to presenting some watersheds and turning points in the recent history of the British Isles and mainland Europe. Brexit, in this regard, has been no panacea for the ills of the modern world, but rather a trigger that has turned it into a tailspin. With the above in mind, we have invited various scholars, whose field of expertise is literary and comparative studies, to explore the phenomenon of Brexit, and its widespread consequences. The question we were interested in was whether

Wstęp. Brexit i inne współczesne kryzysy społeczno-polityczne w literaturze europejskiej

W roku 2016 w Wielkiej Brytanii odbyło się referendum w sprawie opuszczenia przez Brytyjczyków struktur Unii Europejskiej. Dobre kilka lat później, mimo że decyzja o brexicie zyskała swoją podstawę prawną, na Wyspach nadal panuje impas, o ile nie chaos. W tym czasie dramatycznie malał prestiż Zjednoczonego Królestwa, pogłębiał się zastój niektórych sektorów gospodarki, narastały tendencje decentralizacyjne. Skutki brexitu rozlały się po Europie jak powikłania po ciężkiej chorobie. Na ten stan rzeczy w roku 2020 nałożyła się jeszcze pandemia COVID-19, zadając kolejny bolesny cios nie tylko mieszkańcom Wysp Brytyjskich. Wyraźnie widać, że kryzysy, dramaty i kataklizmy polityczne ostatnich lat nie pozostają bez wpływu na nastroje społeczne.

Ponieważ istotnym barometrem tych nastrojów jest literatura, specjalny numer „Porównań” poświęciliśmy literackim przedstawieniom przełomów i punktów zwrotnych w najnowszej historii Wysp Brytyjskich, a także całego kontynentu europejskiego. Brexit nie okazał się bowiem panaceum na bolączki tego świata, a raczej przyczynił się do jego rozwibrowania. Mając to na uwadze, zaprosiliśmy literaturoznawców i komparatystów do rozmowy na temat znaczenia brexitu i jego konsekwencji. Interesowało nas pytanie, czy brytyjskiego „rozwodu” nie należy rozpatrywać poza wąskim kontekstem Wysp. Czy nie mamy do czynienia ze zjawiskiem symbolicznym, które jest wypadkową procesów

the British version of “divorce” should not be covered more extensively, beyond a limited locality of the Isles. Perhaps it should be deemed a symbolic act that reflects processes of a much broader meaning? After all, similar phenomena are observable not only in the United Kingdom, but also in other European countries as well as in the United States.

In this view, Brexit has definitely contributed to prompting a correlated discussion over such thematic areas as: expansion of national/ist populisms, particularly with respect to recent migration waves; recurring problem of cultural and political divisions within given societies, along with the inward-bound processes of disruptive identity formation; finally, dramatic conflicts between an embedded value system and its alternative (destabilizing) counterparts. These are just a few notions reflected in contemporary literature, but also in the majority of individual essays in this volume. With regard to the issues and contexts signaled above, this special edition of the *Porównania* journal consists of two parallel blocks of literary and cultural analyses, the authors of which delve into the complexities of Brexit in ways that are characteristic for modern English studies, but also sound familiar in contemporary Polish, German or Italian scholarships.

The first block includes articles devoted to Brexit and its bearing on the (insular) identities of the Isles. It constitutes an interesting amalgamation of critical texts, written by specialists in Polish and Anglophone studies, that bring numerous references to Britain’s new geopolitical and social situation (Ryszard Bartnik’s viewpoint), or extend this exploration over historical motifs (Ewa Kębłowska-Ławniczak’s paper); yet all of them indicate how public sentiments of the upcoming crisis (mentioned in Marta Frątczak-Dąbrowska and Joanna Jarząb-Napierała’s text), the very idea of Brexit (both Bożena Kucała and Liliana Sikorska elaborate on the atmosphere prior to the 2016 referendum), and its largely unrecognized consequences, are among concerns which have been strongly reflected in prose and poetry (relevant poetic voices are discussed by Jeremy Pomeroy and Wojciech Klepuszewski).

Brexit literature, as interpreted by the invited scholars, presents itself as the realm of resurgent political and cultural problems that generate a self-propelling cycle of various social divisions. Tomasz Dobrogoszcz, for instance, concentrates on Ali Smith’s literary output to prove how the polarization within British society correlates with the antagonization of cultural *Otherness*, which, as a separate category, is by no means homogenous. Another interesting platform upon which identities are subject to negotiation is constituted, according to some authors, by the political that sits at the crossroads of what is private and public (Pomeroy is one the authors writing about that). Many of the analyses are part

o szerszym charakterze? Obserwujemy je przecież nie tylko w Wielkiej Brytanii, ale też w innych krajach Europy i w Stanach Zjednoczonych.

W tym ujęciu brexit stał się przyczynkiem do szerszej dyskusji dotyczącej takich kwestii, jak: szerzenie się narodowych populizmów, zwłaszcza w obliczu ruchów migracyjnych, powracający problem polityczno-kulturowych podziałów w poszczególnych społeczeństwach i panujących w nich napięć tożsamościowych czy też wreszcie dramatyczny konflikt między dawnym a nowym systemem wartości. To tylko wybrane tematy, których obrazowanie odnajdujemy we współczesnej literaturze i w poszczególnych analizach z prezentowanego zeszytu.

Odpowiednio do wskazanych wyżej problemów i zasygnalizowanych kontekstów ten specjalny numer „Porównań” zawiera dwa bloki literaturo- i kulturoznawczych analiz, których autorki i autorzy zgłębiają główne wątki brexitowe w sposób charakterystyczny dla współczesnych badań anglistycznych, ale też m.in. polonistycznych, germanistycznych czy italianistycznych. Pierwszy blok zbiera artykuły poświęcone wpływom brexitu na tożsamości wyspiarskie. Pomieszczone tu teksty polskich i zagranicznych anglistów zawierają liczne odniesienia do nowej sytuacji geopolitycznej i społecznej (dociekania Ryszarda Bartnika), poszerzają refleksję o wątki historyczne (artykuł Ewy Kęłowskiej-Ławniczak), ale wszystkie pokazują, jak przecucie nadciągającego kryzysu (piszą o tym Marta Frątczak-Dąbrowska i Joanna Jarząb-Napierała), sam brexit (atmosfera referendum z roku 2016 wraca m.in. w artykule Bożeny Kucali i Liliany Sikorskiej) i jego nierozpoznane wciąż do końca skutki odbijają się w prozie i poezji (o poezji w tym numerze piszą Jeremy Pomeroy i Wojciech Klepuszewski).

Literatura brexitowa, interpretowana przez zaproszonych do numeru badaczki i badaczy, prezentuje się jako przestrzeń na nowo powracających problemów polityczno-kulturowych, skutkujących różnymi podziałami społecznymi, które się wzajemnie napędzają. I tak np. Tomasz Dobrogoszcz w oparciu o twórczość Ali Smith pokazuje, w jak ścisłym związku pozostaje polaryzacja Brytyjczyków i marginalizowanie przez nich kulturowej Inności, która bynajmniej nie jest przecież homogeniczna. Inną ciekawą płaszczyzną negocjowania tożsamości stanowi w ujęciu autorek i autorów polityczność powstająca na styku tego, co prywatne i publiczne (pisze o tym m.in. Pomeroy). Wiele z tych analiz włącza się wreszcie w dyskusję o ruchach migracyjnych, które jako temat literacki pozwalają pisarzom z Wysp Brytyjskich ukazywać rozliczne tożsamościowe napięcia „lokalnych” bohaterów albo ich przyszłość (np. w tekście Justyny Jajszczok).

W prezentowanym numerze „Porównań” czytelnicy znajdą również ciekawe komparatystyczne szkice o przemieszczeniach bohaterów, ale też podążających

of a more general discussion on migration, which as a literary topic enables certain representative writers from the British Isles to highlight identity strains experienced by the “local” protagonists, or how their identities might be forged in the future (Justyna Jajszczok’s perspective).

In the current issue of *Porównania*, our readers will also find interesting comparative essays on dislocated characters and social discourses that follow them from their original habitats. That is the case in Michał Lachman’s essay concerned with Dorota Masłowska’s and Zinnie Harris’s plays. Historical and political discourses characteristic of a particular location surface in Leszek Drong’s essay, which juxtaposes works by Glenn Patterson and Szczepan Twardoch.

Part I of this issue culminates in an essay written from a Polish perspective, and in Polish, too. Its aim is to explain why and how Polish economic immigrants to Great Britain, at first identified as Homeboys, transform into Strangers or Aliens. To this end, Hanna Gosk’s essay builds bridges between the knotty issues directly connected with Brexit and those of its contexts that affect citizens of other European countries. In Gosk’s opinion, by analyzing the experiences of Polish economic immigrants to Great Britain, we arrive at conclusions concerned with fundamental problems of the Polish political and economic transformation in terms of its social and cultural aspects. On the other hand, seeking to conform to new norms and conventions, Poles in Great Britain yield to “tendencies that make their conformity easy prey to populist abuse, which Brexiteers took advantage of.” In fact, this issue of the *Porównania* journal abounds in perspectives that open our eyes to problems shared by many European countries.

In Part II, besides discussing Brexit as a synonym of European crisis (Małgorzata Rygielska and Karol Karp explore Italian literature concerned with Brexit-related issues), individual essays discuss crises of values (in Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz’s and Dominika Gortych’s essays focused on German literature) and, finally, the pandemic is registered and explored by Krzysztof Okoński in his essay related to writings in German. This part of the current issue closes with essays that focus on ways of communicating recessionary content, including “languages of the end of the world.” Sylwia Nowak-Bajcar discusses Serbian literature which has become home to “pathographies,” while Marcin Filipowicz, who is principally interested in social media, explores the Czech and Slovak novel to answer the question whether “literature, in its assessments of those media’s influence, comes down exclusively to apocalyptic visions or, possibly, offers potential turnaround plans.”

When we invited contributions to this special issue of the *Porównania* journal, the question we asked was whether the spirit of Brexit had affected

za nimi, charakterystycznych dla ich miejsc pochodzenia dyskursach społecznych – jak w przypadku analizy Michała Lachmanna (artykuł poświęcony dramatom Doroty Masłowskiej i Zinnie Harris) – czy historyczno-politycznych, jak w tekście Leszka Dronga zestawiającym twórczość Glenna Patersona i Szczepana Twardocha.

Pierwszą część numeru wieńczy tekst polonistyczny, objaśniający, jak i dlaczego współcześni polscy migranci ekonomiczni w Wielkiej Brytanii ze Swojaków stają się Obcymi. Hanna Gosk przerzuca pomost między problematyką wyspiarską i tymi kontekstami brexitu, z którymi jako obywatele zmagamy się w innych europejskich państwach. Zdaniem badaczki analiza doświadczenia polskich imigrantów ekonomicznych w Wielkiej Brytanii pozwala dostrzec zasadnicze problemy polskiej transformacji ustrojowo-gospodarczej w jej aspekcie społeczno-kulturowym. Z drugiej jednak strony, próby dostosowania się do nowej normy przez Polaków na Wyspach dają „asumpt populistycznej instrumentalizacji generowanych przez nie zjawisk, co skutecznie wykorzystali zwolennicy brexitu” (zob. s. 245 w tym numerze). Takich soczewek, przez które możemy się przyglądać wspólnym Europie problemom, jest w prezentowanym numerze „Porównań” znacznie więcej.

W drugiej części obok brexitu jako synonimu europejskiego kryzysu (włoską literaturę okołobrexitową analizują Małgorzata Rygielska i Karol Karp) pojawiają się też kryzysy wartości (dotyczące niemieckiej literatury teksty Małgorzaty Zduniak-Wiktorowicz i Dominiki Gortych), a wreszcie pandemia – starającą się dotrzymać jej tempa twórczość z krajów niemieckojęzycznych opisuje Krzysztof Okoński. Tę część numeru dopełniają teksty skoncentrowane na sposobach przekazu kryzysowych treści, w tym „języków końca świata”: Sylwia Nowak-Bajcar pisze o literaturze serbskiej, w której rozgościły się dziś patografie, a zainteresowany rozpowszechnieniem się mediów społecznościowych Marcin Filipowicz w oparciu o powieść czeską i słowacką bada, czy „literatura w swoich diagnozach oddziaływania tych mediów ogranicza się wyłącznie do snucia apokaliptycznych wizji, czy też może proponuje ewentualne plany naprawcze” (zob. s. 367 w tym numerze).

Zapraszając autorki i autorów do nadsyłania tekstów do specjalnego numeru „Porównań”, pytaliśmy o to, czy duch brexitu trafił też do europejskiej prozy poza Wyspami, a jeśli tak, to pod jakimi postaciami. W szkicu zamykającym numer Marcin Czardybon pisze:

[...] na pytanie o „obecność” w literaturze Starego Kontynentu (poza Wyspami) «ducha brexitu», rozumianego jako zabarwiona godnościowo niechęć do „zamieszkiwania” w europejskim, nieco podupadającym

European literature outside the British and Irish Isles and, if so, in what shape and form. In the closing essay of this issue, Marcin Czardybon says:

to the question about the presence of the spirit of Brexit (construed as dignity driven dislike of inhabiting the slightly dilapidated European ‘crystal palace’) in the literature of the Old Continent (besides the British Isles) the answer must be affirmative. In Polish literature, the spirit manifests its presence in the writings by authors who position themselves, or are positioned by others, close to our native “right.”

An answer like that is an apt summary of the connections between transformations and geopolitical crises in Europe (and elsewhere) on the one hand and ideology that, while identifying itself as nationalist, transcends state borders and draws its inspiration from culturally divergent contexts and experiences, on the other. We do hope that by placing side by side so many different cultural and literary contexts, it becomes possible not only to map a broader semantic horizon of Brexit and other crises but also to generate a lively debate among our readers.

Ryszard Bartnik
Leszek Drong
Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz

„kryształowym pałacu”, należy odpowiedzieć twierdząco. Duch ten – w polskiej literaturze pięknej – najpełniej przejawia się w pracach pisarzy sytuujących się lub sytuowanych blisko środowiska rodzimej „prawicy” (zob. s. 386 w tym numerze).

Taka odpowiedź trafnie podsumowuje związki transformacji i kryzysów geopolitycznych w Europie (i nie tylko) z ideologią, która, mieniając się nacjonalistyczną, śmiało przekracza granice państwowe i czerpie inspirację z odmiennych kulturowo kontekstów oraz doświadczeń.

Mamy nadzieję, że zestawienie tak różnych kontekstów kulturowo-literackich nie tylko pozwoliło na zarysowanie szerszego horyzontu znaczeniowego brexitu i innych kryzysów, ale stanie się też dla czytelników okazją do fascynującej dyskusji.

Ryszard Bartnik
Leszek Drong
Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz